

POVIJEST HRVATSKE INDUSTRIJE

Borovo d. d.*

Poduzeće za proizvodnju i promet obuće, gumarskih i ostalih proizvoda, osnovano 1931. između Vukovara i sela Borova.

Borovo

Borovo d. d., poduzeće za proizvodnju i promet obuće, gumarskih i ostalih proizvoda, osnovano 1931. između Vukovara i sela Borova, u današnjem Borovom naselju, koje je 1980-ih postalo dio Vukovara; najveće poduzeće za proizvodnju gume i obuće u nekadašnjoj Jugoslaviji.

Slika 1 – Tvornički kompleks

Od osnutka poduzeća do II. svj. rata

Povijest razvoja poduzeća veže se uz obućarsku radionicu koju su 1894. u Zlinu u Češkoj otvorila braća Tomáš i Jan Bat'a. Šireći proizvodnju i poslovanje, isprva unutar Austro-Ugarske, a nakon I. svj. rata u druge europske države te u SAD, osnovali su 1921. trgovačko poduzeće u Kraljevini SHS pod imenom Bata cipele i koža d. d. Zemun – Zagreb. To je poduzeće do 1930. otvorilo oko 60 prodavaonica te postalo jedan od najvećih uvoznika obuće u državi. Zbog promjene carinskih propisa i povećanja nameta, Tomáš Bat'a odlučio je u Kraljevini Jugoslaviji osnovati istoimenu tvornicu, što je učinio 1931. kraj Vukovara, zahvaljujući njegovu dobrom geografskom položaju uz Dunav i blizini željezničke pruge, a opet izoliranom od većih gradova.

Iako je tvornica službeno registrirana tek 1933. pod imenom Bata jugoslavenska tvornica gume i obuće d. d., rad u proizvodnji započeo je odmah, i prije izgradnje tvornice, u improviziranim radionicama. Nakon Tomášove pogibije 1932. upravljanje tvornicom preuzeo je Jan Bat'a. Poduzeće se širilo kupujući i osnivajući tvornice i društva potrebna za razvoj kombinata (tekstilno poduzeće Stolin d. d. u Vukovaru, poduzeće za proizvodnju strojeva i alata Majstor d. d. u Vukovaru, poduzeće za uvoz i izvoz Kotva d. d. u Zagrebu, rudnik Sv. Nikola kraj Nove Gradiške, topioni-

ca željezne rude u Bešlincu, poljoprivredno dobro kraj Strumice). Osnovna djelatnost bila je proizvodnja i prodaja cipela, kože, čarapa i gumene robe (guma za kotače, remene, tkanine i sl.). Do tada pretežno poljoprivredno orijentiran, vukovarski je kraj od kraja I. svj. rata te uspostavom Kraljevine SHS i novom upravno-teritorijalnom raspodjelom izgubio dotadašnji politički, društveni i gospodarski regionalni značaj, no gradnjom tvornice i razvojem industrije postao je jako industrijsko središte, što je dovelo do gospodarskoga napretka cijelog područja te društvenoga, političkog i kulturnog razvoja.

Prvotni broj od približno 500 radnika iz 1931. povećao se na više od 6000 1939., čime je Bata postala najveća tvornica u Jugoslaviji, pokrivajući 88,2 % domaćih potreba za obućom (proizvodilo se više od šest milijuna pari obuće na godinu). Iz nje se upravljalo pogonima i podružnicama na cijelom Balkanu, Bliskom istoku i u Africi. Godine 1938. u tvornici su proizvedene prve automobilske gume u Hrvatskoj.

Uz tvornicu je već pri osnutku 1931. prema nacrtima čeških arhitekata F. L. Gahure, V. Karfika i A. Vitéka počela izgradnja planskoga radničkog stambenog naselja (danas Borovo naselje), jednog od najznačajnijih i najvećih u državi, koje je dobilo ime po vlasniku tvornice Naselje dr. Jana Bat'e, tzv. Bata ville. Život u naselju bio je pod kontrolom tvorničke uprave, imalo je svu potrebnu suvremenu infrastrukturu, vlastitu električnu centralu, objekte društvene namjene (radnički restoran podignut 1932., sportski stadion 1933., kino-dvorana 1935.), obrazovne ustanove (osnovna škola otvorena 1935., stručna škola – Batina škola rada 1937. te Narodni univerzitet 1939.). U naselju su od 1932. izdane novine Borovo, prve tvorničke novine u državi. Do 1938. uz tvornicu su izgrađena 122 stambena objekta od crvene neozbukane opeke, koji su 2009. uvršteni u zaštićene spomenike industrijske baštine, a 2010. započela je njihova obnova nakon što su znatno oštećeni u Domovinskom ratu.

Slika 2 – Naselje tvornice Bata, 1941.

Tijekom II. svj. rata promijenjena je upravljačka struktura, a poduzeće je 1941. nastavilo djelovati pod nazivom Bata – hrvatska tvornica gume i obuće d. d. Borovo. Vlasnička obitelj Bat'a pot-

* Uredništvo, Portal hrvatske tehničke baštine, <https://tehnika.lzmk.hr/borovo-d-d/> (objavljeno: 15. srpnja 2019., ažurirano: 6. prosinca 2019.)

kraj rata pobjegla je najprije u Brazil a potom u Kanadu. Godine 1945. tvornicu u Zlínu nacionalizirala je država Čehoslovačka, a u pogone u Borovom naselju ušla je JNA. Završetkom rata tvornica je nakratko vratila staro ime a, nakon nacionalizacije krupnoga gospodarstva, 1946. postala je samostalno poduzeće pod nazivom Jugoslavenski kombinat gume i obuće Borovo.

Od kraja II. svj. rata do proglašenja hrvatske neovisnosti

Bez dotadašnje potpore iz Zlína, poduzeće je ubrzo naišlo na teškoće zbog nedostatka strojeva i rezervnih dijelova, sirovina, stručnjaka, zbog ekonomske izolacije i sl. Do početka 1950-ih, novim zapošljavanjem i školovanjem radnika došlo je do porasta proizvodnje i otvaranja novih prodavaonica. Broj zaposlenih se s manje od 2000 u 1945. povećao na gotovo 5000 do 1950., privukavši na vukovarsko područje više tisuća radnika iz Dalmacije i BiH. Godine 1950. Borovo je među prvima u državi uvelo radničko samoupravljanje. Do novog širenja, kako pogona tako i djelatnosti, došlo je među ostalim preuzimanjem i spajanjem s drugim industrijama (vukovarska Tvornica kudjelje 1958. i Zanat-sko poduzeće Metalac 1965; somborska Tvornica dječje odjeće Mladost), a pravi je uzlet i uspjeh postignut nakon gospodarske reforme u drugoj polovici 1960-ih.

Slika 3 – Konfekcioniranje automobilske gume, 1960-ih

Godine 1968. pokrenuta je serija namjenske radne obuće *Borovana*, dok se sportska obuća *Startas*, izvorno zamišljena kao niska tenisica za igranje stolnoga tenisa, pojavila 1976. Svoju je najveću popularnost stekla kao službena obuća Univerzijade u Zagrebu 1987., kada se prodavalo oko pet milijuna pari tenisica na godinu. Zadržavši tradicionalan ručni način izrade, *Startas* je kao najpopularnija robna marka poduzeća oživljen 2007. raznovrsnijom kolekcijom te u visokom i niskom modelu. U posljednjem su desetljeću proizvedene i prigodne ograničene serije tzv. startasica (s grbom nogometnoga kluba Hajduk, za obnovu vukovarske bolnice, za ulični festival Cest is the best, za glazbene festivale In music i Ultra, s navijačkim kvadratičnim motivom i dr.).

U 1970-ima kombinat se sastojao od 14 radnih organizacija, zajedničkih službi i sektora te tri tvornice s pogonima. Osnovnu djelatnost činile su Tvornica kožne obuće, Tvornica gume i Tvornica strojeva i tehničkog servisa, a sporednu Građevinski pogon. Tijekom 1980-ih, zbog neodgovarajuće i zastarjele tehnologije, nedovoljno obrazovanoga kadra, velikih troškova i dr., Borovo je dospjelo u poslovnu krizu, no bez obzira na to do raspada SFRJ bilo je najveće poduzeće za proizvodnju gume i obuće na prostoru bivše države te jedno od deset najvećih proizvođača obuće na

svijetu. Zapošljavalo je oko 23 000 radnika, na godinu proizvodilo oko 23 milijuna pari obuće, 580 000 komada automobilske gume i 12 500 t gumeno-tehničke robe, te posjedovalo mrežu od više od 600 prodavaonica. Proizvodnja se 1981. proširila i na kemijske proizvode, izgradnjom kemijskoga pogona Boripol. Poduzeće je svoje proizvode plasiralo na domaće tržište i u pedesetak država na svim kontinentima (1985. izvezeno je više od 36 % ukupne proizvodnje). Surađivalo je s drugim poznatim svjetskim proizvođačima obućarsko-gumarskih proizvoda kao što su Puma, Salamander, Semperit i Pirelli, po čijoj je licenciji od 1980. proizvodilo i klinasto remenje. Imalo je predstavništva u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani te Münchenu. Potkraj 1980-ih u poduzeću je započela tranzicija s planskoga na tržišno gospodarstvo, pa je bilo organizirano kao poslovni sustav, tj. složeno poduzeće s 14 društvenih poduzeća i jednom radnom organizacijom.

Od uspostave neovisne Hrvatske

Na samom početku Domovinskoga rata Borovo se uključilo u organizaciju obrane Vukovara opskrbljujući električnom energijom Ratnu bolnicu, vodovod te veća gradska skloništa. Poslovanje poduzeća prestalo je 1991., a od 1992. do mirne reintegracije 1998. uprava Borova djelovala je u Zagrebu, a proizvodnja u Donjem Miholjcu. Nakon toga proizvodni pogon vraćen je u Borovo naselje, koje je, kao i tvornica, bilo gotovo potpuno uništeno početkom 1990-ih a potom i zapušteno. Poduzeće je tada bilo organizirano kao poslovna grupa Borovo d. d. sa sedam društava u vlasništvu: tri trgovačka u Vukovaru, Celju, Ljubuškom i Podgorici, tri proizvodna (kožna obuća, gume i strojevi) u Vukovaru i jedno uslužno poduzeće u Vukovaru.

Slika 4 – Pogon, 2019.

Djelatnost poduzeća nije se mnogo mijenjala od prvih dana: osnovna obuhvaća obradu materijala za obuću, proizvodnju i konfekcioniranje obuće, izradu pneumatika, regenerata, pribora za obuću, remenja, ljepila i otapala te prodaju vlastitih proizvoda, a sporedna izradu alata, okova i pribora, lijevanje metala, izradu, održavanje i popravak strojeva i rezervnih dijelova, građevinske radove, transport, proizvodnju i popravak papirne ambalaže, ljepenke, kalupa i potpetica za obućarstvo i sl.

Danas poduzeće posluje pod imenom Borovo d. d. trgovačko društvo za proizvodnju i promet obuće, gumarskih i ostalih proizvoda, u većinskom je državnom vlasništvu i u tijeku je proces privatizacije. Sastoji se od 14 organizacijskih jedinica, među kojima su dva proizvodna pogona: pogon za proizvodnju kožne obuće te pogon za proizvodnju gumene i gumeno-platnene obuće. Ima ukupno 650 radnika te 84 prodavaonice diljem Hrvatske a na godinu proizvede oko 500 000 pari obuće, isključivo iz materijala prirodnoga podrijetla. Posljednjih se godina sve više okreće inozemnomu tržištu.